

De invloed van verkiezingen op politiek vertrouwen

Een analyse van een verkiezingspanel in België, 2009-2014

Dieter Stiers en Marc Hooghe

ABSTRACT: The Effect of Elections on Political Trust. An Analysis of an Election Panel in Belgium, 2009-2014

Elections are routinely investigated with a focus on the way in which winners or losers of the elections are different in their attitudes towards the political system. There is no previous research on the general impact of participation in the electoral process on support for the political system. In this study, we hypothesize – based on the procedural fairness theory – that participating in elections raises the voter's political trust, irrespective of the result of the party s/he voted for. Furthermore, we expect this impact to be largest for voters with the lowest level of internal political efficacy. These expectations are investigated using the Belgian Election Panel (2009-2014) study, observing political trust before and after the elections in two consecutive electoral cycles. The results provide support for all proposed hypotheses, highlighting the importance of general participation in elections for democratic legitimacy.

KEYWORDS: procedural fairness theory, political trust, internal political efficacy, elections, Belgium

1. Inleiding

In een representatieve democratie vormen verkiezingen het moment bij uitstek waarop burgers hun invloed kunnen laten gelden op het proces van politieke besluitvorming (Manin, 1995). Als de bevolking ontevreden is, kunnen bewindvoerders daarop afgerekend worden, en omgekeerd kunnen burgers verkiezingen gebruiken om hun tevredenheid over het gevoerde beleid uit te drukken. Binnen de onderzoeksliteratuur naar politieke participatie blijft de relatie tussen participatiegedrag en politieke attitudes een bijzonder aandachtspunt. In de oudere literatuur ging men daarbij vaak uit van een eenzijdig causaal model, waarbij men veronderstelde dat attitudes gedrag

kunnen verklaren. In de meer hedendaagse literatuur wordt die assumptie niet langer zomaar aangenomen en gaat men eerder uit van een complexe interactie tussen gedrag en attitudes (Hooghe & Quintelier, 2013; Opp & Kittel, 2010). Het deelnemen aan vormen van politieke participatie kan er immers ook voor zorgen dat sommige politieke attitudes worden versterkt of dat het gevoel van politieke zelfzekerheid wordt aangewakkerd. Ook vanuit het oogmerk om cognitieve dissonantie te vermijden zal men geneigd zijn om attitudes aan te passen aan eerder gesteld gedrag.

Het effect van politieke participatie op politieke attitudes werd bestudeerd voor verschillende vormen van politiek gedrag, maar nog niet voor deelname aan verkiezingen (Opp & Kittel, 2010). Dit is een vreemde lacune in het onderzoek, omdat we er immers kunnen van uitgaan dat verkiezingen het meest invloedrijke participatiekanaal zijn waarover burgers beschikken: "Elections constitute a principal avenue of citizen involvement in political life, and knowledge of their effects on public attitudes towards the polity and the role of the individual therein has important implications for theories of democratic governance" (Clarke & Acock, 1989, p. 551). Weliswaar vergt de deelname aan verkiezingen slechts een geringe fysieke inspanning, maar gezien het ingrijpende karakter van verkiezingen kan een socialiserende functie zeker niet uitgesloten worden. Politiek vertrouwen kan worden beschouwd als een algemene beoordeling van het functioneren van het politieke systeem. Als de verkiezingen op een vrije en eerlijke manier verlopen, zouden burgers tot de conclusie kunnen komen dat het systeem effectief democratisch is en dat ze de mogelijkheid hebben om hun stem te laten horen.

We toetsen onze hypothesen aan de hand van onderzoek naar de verkiezingen in België. Het land vormt een goede case voor ons onderzoek door de hoge proportionaliteit die bereikt wordt voor de verdeling van de zetels. Dit zorgt ervoor dat iedere kiezer zijn stem vertegenwoordigd ziet in het parlement en dat er minder sterke 'winnaars' en 'verliezers' zullen zijn. Terwijl in andere politieke systemen het attitudinale effect van de deelname aan verkiezingen eerder beperkt blijft tot diegenen die hebben gestemd voor de uiteindelijke winnaar, is er in de Belgische context minder aanleiding om een dergelijk scenario te verwachten. Het land is dan ook een zeer geschikte casus om de evolutie van politiek vertrouwen rond de verkiezingsdag te onderzoeken en de factoren die dit beïnvloeden.

2. Literatuur

2.1. *Procedural fairness: verkiezingen als eerlijke procedure*

De 'procedural fairness theory' stelt voorop dat niet louter de uitkomst van een democratische besluitvormingsprocedure maar ook de mate van eerlijkheid in de

procedure waarop ze tot stand is gekomen, belangrijk is: “The idea is that people’s evaluations of institutions are shaped not only by the rewards or outcomes they receive, but also by their perceptions of the manner in which those outcomes are allocated” (Craig *et al.*, 2005, p. 581). De grondslag van de procedural fairness theory (of ‘procedural justice theory’) werd gelegd in het werk van Thibaut en Walker (1975) en vindt zijn oorsprong hoofdzakelijk in de sociale psychologie: “The overall finding that people care not only about the substance and outcomes of decisions but also about *how decisions come about* (...) has been characterized as one of the most replicated findings in social psychology” (Bøggild & Petersen, 2015, p. 251; cursief in origineel). De theorie steunt minder op de politieke wetenschappen, maar de inzichten die uit deze theorie voortkomen kunnen uiteraard zeer relevant zijn voor deze discipline. Daarnaast kunnen andere inzichten uit de sociale psychologie relevant zijn voor politicologisch onderzoek. De ‘self-perception theory’, bijvoorbeeld, stelt voorop dat actoren hun eigen gedrag observeren en dat zij hun attitudes naargelang dit gedrag zullen aanpassen om cognitieve dissonantie te vermijden (Bem, 1967, 1972). Verrassend genoeg lijkt er voorlopig slechts weinig politicologisch onderzoek te bestaan naar soortgelijke effecten bij politiek gedrag. Daarom onderzoekt deze studie de effecten van één van de basisvormen van politieke participatie: stemmen bij verkiezingen.

Het basisbeginsel van de procedural fairness theorie stelt dat niet alleen de *uitkomst* relevant is, maar ook de *procedure* waarmee die tot stand gekomen is (Bøggild & Petersen, 2015). Verkiezingen kunnen, als democratische instelling waarbij de kiezer de kans krijgt haar/zijn stem te laten horen, het vertrouwen van de kiezer in het politieke systeem doen toenemen (Finkel, 1987). Bij verkiezingen krijgen de burgers immers een zekere mate van controle over het politieke proces en ze krijgen een stem in de procedure (Tyler, Rasinski & Spodick, 1985). Hiervoor moet de electorale procedure wel als eerlijk worden beschouwd: “(...) the levels of political trust and support expressed by winners and especially losers are shaped in part by their general beliefs about the fairness of the electoral process” (Craig *et al.*, 2005, p. 581). Wilking (2011) voerde experimenteel onderzoek om na te gaan wanneer een verkiezing als eerlijk wordt gezien. De Belgische electorale context voldoet aan veel van de kenmerken die vooropgesteld worden. Deze context ondersteunt de veronderstelling dat verkiezingen in België als eerlijk en democratisch worden beschouwd door de kiezers. Zo is België een democratie waarbij iedereen de kans heeft deel te nemen aan het verkiezingsproces. Meer nog, in België geldt de opkomstplicht, waardoor elke kiesgerechtigde burger verplicht is zich op de verkiezingsdag te melden in het kieslokaal. Deze kenmerken dragen ertoe bij om verkiezingen als een eerlijk proces te beschouwen, los van het resultaat van de eigen partij: “perceptions of electoral fairness are primarily explained by characteristics of the process rather than receipt of a desired outcome” (Wilking, 2011, p. 156). Deze conclusie ligt in het verlengde van het ‘value-expressive perspective’

in de procedural fairness theorie. Deze stelt dat louter de mogelijkheid die kiezers hebben om hun stem te laten horen op zich een waarde heeft, los van de invloed die deze stem heeft op de uiteindelijke beslissing: “it [the value-expressive perspective] suggests that the opportunity to speak may have value in itself, irrespective of its influence on decisions” (Tyler *et al.*, 1985, p. 74). Het onderzoek van Tyler en collega’s toont aan dat een hogere mate van invloed op het proces de perceptie van eerlijkheid van de procedure zal verhogen, onafhankelijk van hoeveel controle men heeft op de uiteindelijke beslissing.

Tijdens de verkiezingscampagne wordt soms een ‘negatieve campagne’ gevoerd, waarbij andere partijen in een negatief daglicht worden gesteld (Dassonneville, 2010). Dit zou de perceptie van de verkiezingen negatief kunnen beïnvloeden. Ook het negatief proberen te beïnvloeden van meningen over andere partijen kadert echter in het spel van de verkiezingen. Bovendien blijkt uit vergelijkend onderzoek dat het negatieve karakter van de verkiezingscampagne in België bijzonder beperkt blijft, zeker in vergelijking met landen als de Verenigde Staten (Mutz, 2015). Daarom wordt er verwacht dat het volgen van de campagne eerder een positief effect heeft op de evolutie van vertrouwen in de verkiezingscyclus. Een gelijkaardige redenering wordt gevolgd door Ramirez (2008, p. 678), die stelt dat percepties van het Hooggerechtshof van de Verenigde Staten vooral afhangen van hoe de procedures ervaren worden: “(...) how the portrayal of the Court’s decision-making process influences procedural perceptions (...) shapes how citizens evaluate the Court”. Het gaat dus niet om de inhoud van de beslissingen van het Hof, maar de ‘procedural justice’. Tot deze conclusie kwam men ook betreffende politieke instellingen in het algemeen: “It has been shown that whether political institutions follow fair procedures is an important determinant of citizens’ trust in national-level political and legal institutions” (Bøggild & Petersen, 2015, p. 251).

2.2. ‘Winnaars’ en ‘verliezers’ van de verkiezingen

Deze studie richt zich op de evolutie in politiek vertrouwen door deelname aan de verkiezingen, en welke factoren invloed hebben op deze evolutie. Er werd reeds onderzoek uitgevoerd naar het effect van deelname aan verkiezingen op politieke attitudes. Dit onderzoek spitste zich echter toe op het verschil in invloed op attitudes tussen diegenen die gestemd hebben op een partij die goed gepresteerd heeft (‘winnaars’) en diegenen die gestemd hebben op een partij die slecht gepresteerd heeft (‘verliezers’) (Anderson *et al.*, 2005; Anderson & LoTempio, 2002; Curini, Jou & Memoli, 2012; Esaiasson, 2011). Deze studies tonen aan dat ‘winnaars’ meer positieve attitudes ontwikkelen ten opzichte van het systeem dan ‘verliezers’: “Elections are sometimes seen as legitimizing institutions, promoting system-level support among citizens by allowing them to have input into the political process.

However, prior research has found that this is less true among supporters of losing candidates, who often exhibit lower levels of political trust and satisfaction with democracy” (Craig *et al.*, 2005, p. 579). Dit onderzoek gebeurde echter grotendeels in de Amerikaanse context – een context waarin het, gegeven het tweepartijensysteem, duidelijk is wie de echte winnaar en wie de verliezer is van de verkiezingen. In tweepartijencontexten wordt het verschil in vertrouwen tussen winnaars en verliezers keer op keer aangetoond. Het eerste deel van de hypothese van Craig en collega’s (2005, p. 581) luidt: “Citizens who support winning candidates are more likely than those who support losers to have a sense of trust in government (...)”. Zoals hierboven gesteld, is de Belgische context erop gericht om geen echte ‘verliezers’ te hebben in verkiezingen. Daarom verwachten we – gebaseerd op de procedural fairness theorie – dat het vertrouwen van Belgische kiezers toeneemt door deel te nemen aan de verkiezingen, los van het resultaat van de partij waarop de kiezer gestemd heeft:

H1: Deelname aan verkiezingen verhoogt het politieke vertrouwen, onafhankelijk van het resultaat van de partij waarop men gestemd heeft.

2.3. Politieke zelfzekerheid

Naast de status van ‘winnaar’ of ‘verliezer’ van de verkiezingen wordt onderzocht of individuele kenmerken invloed hebben op de evolutie in vertrouwen. Hooghe en Marien (2013) onderzochten het effect van politiek vertrouwen op politieke participatie. Ze stellen, in navolging van Gamson (1968), dat een zeker gevoel van ‘internal efficacy’ (het geloof in het eigen politieke kunnen of ‘politieke zelfzekerheid’) vereist is om tot politieke participatie over te gaan. Ze stellen een interactie vast tussen die twee factoren: meer vertrouwen leidt tot meer participatie indien er een gevoel van politieke zelfzekerheid is. Dit wijst op de samenhang van politiek vertrouwen, politieke zelfzekerheid, en participatie. De bevindingen van Hooghe en Marien (2013) tonen aan dat het belangrijk is om rekening te houden met het gevoel van politieke zelfzekerheid. Hoewel men logischerwijze zou kunnen veronderstellen dat de invloed van participatie op vertrouwen sterk samenhangt met het gevoel dat de kiezer heeft dat zijn stem iets uitmaakt en dat het politieke systeem deze uitgebrachte mening zal opnemen en er ontvankelijk voor zal zijn (‘external efficacy’), toont eerder onderzoek aan dat participatie ook samenhangt met het geloof in het eigen kunnen (Hooghe & Marien, 2013; Moeller *et al.*, 2014; Schoen & Steinbrecher, 2013). Daarom kan men veronderstellen dat er een verband is tussen de vooropgestelde evolutie in vertrouwen door deelname aan de verkiezingen en de politieke zelfzekerheid van de kiezer (Clarke & Acock, 1989).

Men kan verwachten dat burgers met meer politieke zelfzekerheid reeds veel vertrouwen hebben in hun mogelijkheid om bij te dragen tot het systeem. Vandaar dat men er ook van kan uitgaan dat kiezers met een hogere graad van politieke zelfzekerheid een minder grote stijging in vertrouwen kennen. Of, andersom, kiezers met minder zelfzekerheid zullen een grotere stijging in vertrouwen kennen wanneer ze met een democratisch proces als verkiezingen worden geconfronteerd:

H2: Kiezers met minder politieke zelfzekerheid kennen een grotere stijging in politiek vertrouwen dan kiezers met meer politieke zelfzekerheid.

Zoals hierboven gemotiveerd, wordt er verwacht dat door te gaan stemmen het politieke vertrouwen van de kiezer toeneemt. We onderzoeken twee factoren die invloed kunnen hebben op deze evolutie: de status als 'winnaar' of 'verliezer' (H1), en het gevoel van politieke zelfzekerheid (H2). We verwachten enerzijds dat het resultaat van de partij waarop men gestemd heeft geen invloed heeft op de evolutie in vertrouwen, en anderzijds dat kiezers met de minste politieke zelfzekerheid het meest in politiek vertrouwen zullen stijgen. Indien we deze argumenten samennemen, verwachten we dat het effect van zelfzekerheid niet afhangt van het resultaat van de partij waarop de kiezer gestemd heeft. Dat is onze derde hypothese:

H3: De invloed van politieke zelfzekerheid op de stijging in vertrouwen is onafhankelijk van het resultaat van de partij waarop men gestemd heeft.

3. Data en methoden

De data die in dit onderzoek gebruikt worden, komen van de Belgian Election Panel (2009-2014)-studie (Dassonneville *et al.*, 2014). Deze studie bestaat uit vijf golven, waarvan er vier gebruikt worden in dit onderzoek. De steekproef, die werd getrokken uit het Rijksregister der Natuurlijke Personen, bestond uit 4.863 Belgische kiezers. Vooreerst werden de respondenten bevroegd in de weken voor de verkiezingen van 7 juni 2009; 2.331 respondenten namen deel aan dit telefonisch interview – een responsgraad van 48%. Hiervan namen 1.698 respondenten (92,0% van de pre-electurale golf, 34,9% van de initiële steekproef) deel aan het telefonisch interview na de verkiezingsdag. In 2014 werd dezelfde groep respondenten gecontacteerd om het panelonderzoek verder te zetten. In totaal namen 1.542 respondenten (37,7%) deel aan de eerste bevraginggolf, die plaatsvond in de weken voor de verkiezingen van 25 mei 2014. De laatste golf werd afgenomen

na deze verkiezingen; 707 respondenten (45,8% van de pre-electorale golf, 14,5% van de initiële steekproef) namen hieraan deel. Deze data bieden een unieke kans om het vertrouwen van dezelfde respondenten voor en na verkiezingen te onderzoeken, en dit voor twee verschillende electorale cycli. Daardoor wordt vermeden dat omstandigheden specifiek aan een bepaalde verkiezingsdag de resultaten bepalen; door de evolutie in twee verkiezingsjaren te bekijken, krijgen de resultaten extra betrouwbaarheid.

Een mogelijk risico van longitudinale paneldata is echter attritie: sommige respondenten nemen niet meer deel aan latere bevragingsgolven, en zoals blijkt uit de dalende responsgraad is er ook in onze data uitval van respondenten tussen de verschillende bevragingsgolven. Onderzoek wijst erop dat respondenten met een langdurige inzet in panelstudies niet representatief zijn voor de volledige populatie (Bartels, 1999; Olson & Witt, 2011); de resultaten dienen dan ook genuanceerd te worden in de zin dat ze niet noodzakelijk veralgemeend kunnen worden naar de hele populatie. Zoals Dabros, Parker en Petersen (2015) stellen, zijn het vooral de hoger opgeleide en goed geïnformeerde respondenten die zich engageren in longitudinale studies. Aangezien deze verondersteld worden stabiel te zijn in hun attitudes, vormen de data in dit onderzoek een eerder conservatieve test van de verandering in politiek vertrouwen. Bovendien werd er een gewicht aangemaakt dat – naast het corrigeren naar de populatieverdelingen op basis van een ‘iterative proportional fitting’-procedure – specifiek weegt voor attritie op basis van ‘propensity score weighting’ (Austin, 2011). Dit gewicht wordt gebruikt in de regressieanalyses om te corrigeren voor de uitval van respondenten. Ten slotte worden in de analyses telkens enkel de data gebruikt van de respondenten die zowel voor als na de verkiezingen deelnamen aan de studie. Dit voorkomt dat een groep meer geëngageerde respondenten na de verkiezingen wordt vergeleken met een groep minder geëngageerde respondenten.

De data zijn verzameld in België. België heeft een bijzonder proportioneel systeem. Dit laat de kiezer toe haar/zijn mening in hoge mate vertegenwoordigd te zien in het parlement, wat bijdraagt tot het vertrouwen in het parlement en aan de perceptie van verkiezingen als een eerlijk proces (Birch, 2008). Bovendien zijn proportionele systemen ontworpen om een meer gelijke en meer ‘eerlijke’ verdeling van de meningen in de bevolking voor te stellen, wat ook bijdraagt aan de perceptie van eerlijkheid van de procedure – zoals Dunn (2012, p. 394) aangeeft:

“Proportional systems, unlike their majoritarian counterparts, institutionalize procedures which provide a perception of fairness in representation and thereby provide grounds for individuals to be more trusting of representative institutions formed under these systems than under majoritarian. Proportional systems allow for a greater number of citizens to have a voice in

the policy-making process (...). Even when policy outcomes are undesirable to certain individuals, the fact that voice is provided more frequently to a greater segment of society engenders a greater degree of trust in representative institutions.”

3.1. *Politiek vertrouwen*

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is politiek vertrouwen. Eerder onderzoek naar het verband tussen verkiezingen/verkiezingsresultaten en de attitudes ten opzichte van het politieke systeem maakt veelal gebruik van vragen die beïnvloed worden door de mening van de respondent over de partij(en) die de regering vormen (Anderson & Tverdova, 2001; Curini *et al.*, 2012; Dabros *et al.*, 2015; Esaiasson, 2011; Singh, Karakoç & Blais, 2012). Politiek vertrouwen, daarentegen, peilt naar een attitude over de basisprincipes en -instellingen, en is een vaste waarde in de ‘procedural fairness’-literatuur: “In short, procedural justice theory posits that citizens’ evaluations of an institution’s procedures affect the level of trust and legitimacy accorded to that institution, independent of the substantive outcomes of the process” (Craig *et al.*, 2005, p. 581). Daarom wordt er met een vertrouwensschaal gewerkt, opgesteld aan de hand van de antwoorden op vijf vragen. Respondenten konden aangeven in welke mate ze vertrouwen hadden in politieke partijen, het regionale parlement, de federale regering, het federale parlement, en politici – op een schaal van 0 (‘helemaal geen vertrouwen’) tot 10 (‘volledig vertrouwen’). Er wordt verwacht dat deze verschillende vragen één onderliggend concept van ‘politiek vertrouwen’ meten. Deze verwachting wordt getest door de vijf items op te nemen in een ‘principle component’-analyse. Tabel 1 vat de resultaten hiervan samen.

TABEL 1. Politiek vertrouwen in het Belgian Election Panel (BEP).

In welke mate vertrouw je...		Voor verkiezingen 2009	Na verkiezingen 2009	Voor verkiezingen 2014	Na verkiezingen 2014
Factor	Politieke partijen	0,847	0,835	0,895	0,880
lading	Regionaal parlement	0,779	0,803	0,851	0,835
	Federale regering	0,826	0,848	0,918	0,851
	Federaal parlement	0,849	0,879	0,922	0,868
	Politici	0,820	0,839	0,864	0,877
	Eigenvalue	3,401	3,536	3,967	3,718
Cronbachs α		0,882	0,896	0,934	0,913

‘Principle component’-analyse op basis van BEP 2009-2014, $n = 1621$ in 2009 en $n = 619$ in 2014. De resultaten zijn vergelijkbaar in Wallonië ($n = 729/254$) en Vlaanderen ($n = 892/365$).

Uit Tabel 1 wordt duidelijk dat de verschillende items laden op eenzelfde latent concept en dat deze een betrouwbare schaal vormen. De vertrouwensschaal wordt aangemaakt door de waarden op de verschillende onderdelen op te tellen en te delen door het aantal items. Op die manier wordt er één variabele aangemaakt die het politieke vertrouwen van de respondent op het respectievelijke moment van de bevraging weergeeft.

Deze vertrouwensschaal zal gebruikt worden om te onderzoeken welke evolutie politiek vertrouwen doormaakt rond de verkiezingsdag. Daarna wordt er onderzocht welke factoren invloed hebben op deze evolutie. De eerste hypothese stelde dat er een stijging zou zijn in het politieke vertrouwen, onafhankelijk van het resultaat van de partij waarop de kiezer stemde. Dit zal onderzocht worden door de verkiezingsuitslag naast de evolutie van het politieke vertrouwen van de kiezers van de verschillende politieke partijen afzonderlijk te leggen. Verder wordt er een meting van stemmen of niet opgenomen in een regressiemodel (zie verder). De tweede hypothese stelde dat kiezers die een hoge mate van politieke zelfzekerheid hebben een geringere stijging in politiek vertrouwen kennen dan kiezers met een mindere mate van politieke zelfzekerheid. Deze verwachting wordt getest door de verschillende relevante variabelen op te nemen in een lineaire regressie met de verschilscore van vertrouwen als afhankelijke variabele. Deze nieuwe variabele werd geconstrueerd door van de hierboven gebruikte vertrouwensschalen het verschil te nemen tussen het vertrouwen na de verkiezingen en het vertrouwen voor de verkiezingen (Hooghe *et al.*, 2010). Op die manier wordt voor elke respondent de evolutie in politiek vertrouwen berekend. Enkel de partijen waarvoor er genoeg respondenten in het databestand zitten om betrouwbare uitspraken te doen, werden opgenomen in deze analyse. Het is niet mogelijk de overige, kleinere partijen samen te nemen in een 'andere' categorie, omdat hierin zowel respondenten zouden zitten die gestemd hebben voor een partij die vooruitging als respondenten die gestemd hebben voor een partij die achteruitging. Om de resultaten niet te vertekenen, werden deze respondenten geschrapt uit het onderzoek. Hierdoor blijft er in de data van 2014 slechts een relatief klein aantal respondenten over, die daarenboven niet representatief zijn. Daarom worden de regressieanalyses enkel uitgevoerd voor de data uit de verkiezingscyclus van 2009.

3.2. *Onafhankelijke variabelen*

Zoals gesteld, worden er regressiemodellen geschat om te onderzoeken welke factoren invloed hebben op de evolutie in vertrouwen. De belangrijkste onafhankelijke variabele is een indicatie van het al dan niet gaan stemmen van de respondent. Daarom nemen we de variabele 'participatie' op, die score 0 krijgt indien de respondent niet is gaan stemmen en score 1 indien die wel is gaan stemmen. De

niet-stemmers vormen 3,09% van onze data. In België geldt er een opkomstplicht en zijn alle stemgerechtigde burgers verplicht zich naar het stemhokje te begeven op de verkiezingsdag. Wie dit niet doet, kan daarvoor gesanctioneerd worden. Daarom nemen we aan dat er respondenten wel gingen stemmen omdat dit moest, maar eigenlijk geen stem wilden uitbrengen. Daarom krijgen ook respondenten die een blanco stem uitbrachten (1,54%) en respondenten die een ongeldige stem uitbrachten (0,65%) code 0.

De andere belangrijke onafhankelijke variabele in de modellen is politieke zelfzekerheid, met andere woorden het geloof in het eigen kunnen van de kiezer. Deze variabele is aangemaakt op basis van de antwoorden op vier vragen die peilden naar de mate van zelfzekerheid van de kiezer (zie Appendix voor de juiste verwoording van de vragen). De antwoorden op deze vier vragen worden samengenomen in een somschaal 'politieke zelfzekerheid' (Eigenvalue = 2,036; Cronbachs $\alpha = 0,67$). Ook wordt er een meting opgenomen van hoe goed de partij waarop de respondent gestemd heeft presteerde bij de verkiezingen. Dit wordt opgenomen als continue schaal die aangeeft hoeveel zetels de partij waarop de respondent stemde verloor of won. Het dient vermeld te worden dat eerder onderzoek vaak het al dan niet uiteindelijk behoren tot de regerende coalitie gebruikt als definiëring van het winnen of verliezen van verkiezingen. Aangezien het grootste deel van het veldwerk reeds was uitgevoerd voordat de Vlaamse en Waalse coalities werden gevormd en de respondenten tijdens de postelelectorale bevraging nog niet wisten welke partijen uiteindelijk de regering zouden uitmaken, kunnen wij deze definiëring niet gebruiken.¹

Bovendien worden er controlevariabelen opgenomen (zie Appendix). Zo wordt er gecontroleerd voor geslacht, leeftijd, politieke kennis en opleidingsniveau. Deze laatste variabele wordt opgenomen als categorische variabele met laaggeschoolden als referentiecategorie. Daarnaast wordt er gecontroleerd voor de regio waarin de respondent woont: aangezien de partijlandschappen in Wallonië en Vlaanderen verschillen, kunnen er verschillende dynamieken spelen in de verkiezingen (Deschouwer, 2012). Daarom wordt regio als dummyvariabele opgenomen, met Wallonië als referentiecategorie. Verder wordt er gecontroleerd voor de motivatie waarmee de kiezer naar de stembus trekt; die wordt gemeten aan de hand van de vraag of de kiezer nog zou gaan stemmen indien dit niet meer verplicht zou zijn (Hooghe & Pelleriaux, 1998; Stiers, 2016). Bovendien wordt er gecontroleerd voor belangstelling in de politiek in het algemeen en voor de mate waarin de respondent de campagne volgde, aangezien in eerder onderzoek werd aangetoond dat het volgen van de campagne invloed kan hebben op zowel politiek vertrouwen als zelfzekerheid (Finkel, 1987). Ten slotte wordt er gecontroleerd voor externe 'efficacy' (Finkel, 1985), door middel van een somschaal bestaande uit de antwoorden op drie vragen. Tabel 2 geeft een overzicht van de descriptieve eigenschappen van de variabelen in de analyses.

TABEL 2. Descriptieve eigenschappen van de variabelen in de analyses.

	Gemiddelde	Standaarddeviatie	Minimum	Maximum
Evolutie in vertrouwen	0,807	1,476	-6,4	7,4
Vertrouwen golf 1	4,991	1,516	0	9,8
Winnaar/verliezer	0,585	6,094	-11	11
Geslacht	0,489	0,500	0	1
Leeftijd	47,878	16,915	18	88
Opleidingsniveau	1,040	0,786	0	2
Regio	0,550	0,498	0	1
Participatie	0,949	0,221	0	1
Vrijwillige opkomst	0,601	0,490	0	1
Politieke kennis	2,307	1,526	0	5
Politieke interesse	4,770	2,535	0	10
Campagne-aandacht	1,192	0,759	0	3
Politieke zelfzekerheid	5,397	1,674	2	10
Externe 'efficacy'	5,076	1,852	2	10

Bron: BEP 2009-2014.

4. Resultaten

Deze studie richt zich op de evolutie van politiek vertrouwen van kiezers voor en na de verkiezingsdag en op welke factoren deze evolutie beïnvloeden. Alvorens het effect van de vooropgestelde factoren kan worden onderzocht, wordt de algemene evolutie van het politieke vertrouwen rond de verkiezingsdag bekeken. Tabel 3 geeft een overzicht van het gemiddelde vertrouwen zowel vóór als na de respectievelijke verkiezingen en opgesplitst per regio.

TABEL 3. Gemiddeld politiek vertrouwen voor en na de verkiezingen van 2009 en 2014 in Vlaanderen en Wallonië.

	Voor verkiezingen 2009	Na verkiezingen 2009	Vershil	Voor verkiezingen 2014	Na verkiezingen 2014	Vershil
Alle respondenten	4,99	5,80	+0,81***	4,57	5,72	+1,15***
Vlaanderen	5,09	5,85	+0,76***	4,81	5,95	+1,14***
Wallonië	4,87	5,74	+0,86***	4,23	5,38	+1,15***

Bron: BEP 2009-2014.

Noot: waarden zijn gemiddelden op de schaal van politiek vertrouwen van 0 (helemaal geen vertrouwen) tot 10 (volledig vertrouwen); T-test: ***: $p < 0,001$.

Tabel 3 geeft een indicatie van de evolutie van politiek vertrouwen in de verkiezingscyclus; in beide verkiezingsjaren ligt het politieke vertrouwen na de verkiezingen hoger dan het vertrouwen voor de verkiezingen – in beide regio's. Bovendien is deze stijging in beide verkiezingsjaren en voor beide regio's significant. Opvallend is dat het vertrouwen voor de verkiezingen van 2014 lager ligt dan het vertrouwen na de verkiezingen van 2009. Dit wijst erop dat er geen algemene stijging in vertrouwen heeft plaatsgevonden doorheen deze periode, maar dat er eerder een effect van de verkiezingsdag zelf geobserveerd kan worden. De stijging in beide jaren ondersteunt de veronderstelling dat dit effect niet beperkt is tot één specifieke verkiezingscyclus. Nu deze algemene evolutie van het politieke vertrouwen werd beschreven, kan er meer specifiek gekeken worden naar de factoren die deze evolutie zouden kunnen beïnvloeden, in lijn met de opgestelde hypothesen.

De eerste hypothese stelt dat het politieke vertrouwen van kiezers zal stijgen door het uitbrengen van een stem, ongeacht het resultaat van de partij. Om een beeld te vormen van de wijzigingen in de uitslagen bij de verkiezingen, geeft Tabel 4 een overzicht van winst/verlies in stemmenaantal en zetels voor elke partij bij zowel de regionale verkiezingen van 2009 als deze van 2014.

Tabel 4 maakt duidelijk dat er verschillende dynamieken onder de partijen bestaan; sp.a en Vlaams Blok, bijvoorbeeld, verliezen stemmen en zetels in 2009, en geraken verder in verval in 2014. N-VA daarentegen kent bij beide verkiezingen een sterke stijging. Andere partijen kennen een verloop met verlies in het ene en winst in het andere jaar. Ecolo, bijvoorbeeld, stijgt sterk in 2009, om in 2014 te dalen tot het niveau van de verkiezingen van 2004.

Het is duidelijk dat de verschillende partijen verschillende dynamieken doormaken over de verkiezingen heen. In lijn met de literatuur zou dan ook verwacht worden dat het vertrouwen van de kiezers van deze partijen ook verschillende dynamieken zou doormaken; het vertrouwen van de kiezers van de partijen die systematisch winnen zou stijgen, terwijl het vertrouwen van de verliezers daalt. Onze eerste hypothese stelt echter dat de deelname aan de verkiezingen het vertrouwen van de kiezer zal doen toenemen, onafhankelijk van hoe de partij waarvoor de kiezer gestemd heeft het doet in de uitslagen. Om dit te testen, wordt er naar de evolutie van het politieke vertrouwen van de kiezers van de verschillende partijen afzonderlijk gekeken. Tabel 5 geeft telkens de stijging in vertrouwen tussen de bevragingsgolf vóór en na de verkiezingen voor de kiezers van de respectievelijke partijen weer. Om de vergelijkbaarheid van de resultaten van 2009 en 2014 te verzekeren, wordt er in beide verkiezingsjaren gekeken naar de respondenten die voor de respectievelijke partij stemden voor het regionale niveau. Hoewel dit beleidsniveau wel eens als 'tweederangs' wordt omschreven (Reif & Schmitt, 1980), gelden deze verkiezingen als eersterangsverkiezingen in de Belgische context met een bijzonder sterk uitgebouwd federaal systeem (Deschouwer, 2012; Schakel & Jeffery, 2013).

TABEL 4. **Vergelijking verkiezingsuitslagen 2004-2009-2014.**

		2004	2009	2014
Sp.a (-spirit)	Stemmen	19,66	15,27 (-4,39)	13,99 (-1,28)
	Zetels	25	19 (-6)	18 (-1)
Groen	Stemmen	7,60	6,77 (-0,83)	8,70(+1,93)
	Zetels	6	7 (+1)	10 (+3)
Vlaams Blok/Vlaams Belang	Stemmen	24,15	15,28 (-8,87)	5,92 (-9,36)
	Zetels	32	21 (-11)	6 (-15)
VLD-Vivant/ Open VLD	Stemmen	19,79	14,99 (-4,80)	14,15 (-0,84)
	Zetels	25	21 (-4)	19 (-2)
N-VA	Stemmen	4,60*	13,06 (+8,46)	31,88 (+18,82)
	Zetels	6	16 (+10)	43 (+27)
CD&V	Stemmen	21,49*	22,86 (+1,37)	20,48 (-2,38)
	Zetels	28	31 (+3)	27 (-4)
Andere	Stemmen	1	9 (+8)	1 (-8)
PSC/CDH	Stemmen	17,62	16,14 (-1,48)	15,17 (-0,98)
	Zetels	14	13 (-1)	13 (0)
PRL/FDF/MR	Stemmen	24,29	23,41 (-0,89)	26,96 (+3,28)
	Zetels	20	19 (-1)	25 (+6)
Ecolo	Stemmen	8,52	18,54 (+10,02)	8,62 (-9,92)
	Zetels	3	14 (+11)	4 (-10)
PS	Stemmen	36,91	32,77 (-4,14)	30,90 (-1,87)
	Zetels	34	29 (-5)	30 (+1)
FN	Stemmen	8,12	2,86 (-5,26)	-
	Zetels	4	0 (-4)	-
Parti populaire	Stemmen	-	-	4,86
	Zetels	-	-	1
PTB-GO	Stemmen	-	-	5,76
	Zetels	-	-	2

*CD&V en N-VA trokken in 2004 in kartel naar de kiezer. De respectievelijke scores zijn gebaseerd op de partij-affiliatie van de verkozen parlementsleden.

In Tabel 5 is te zien dat het politieke vertrouwen in 2009 toenam voor de kiezers van alle partijen, ongeacht hoe de partij gepresteerd had. Als deze resultaten naast de verkiezingsresultaten uit Tabel 4 worden gelegd, wordt duidelijk dat ook voor de partijen die in één van de of zelfs in beide verkiezingen stemmen en/of zetels verloren, het politieke vertrouwen van de kiezers stijgt – een sterke steun voor de eerste hypothese. De enige uitzondering hierop is de groep kiezers die een ongeldige of blanco stem uitbrachten. Voor deze kiezers wordt er geen significante stijging in politiek vertrouwen geobserveerd.

TABEL 5. Verschil in politiek vertrouwen voor en na de verkiezingen van 2009 en 2014.

	2009			2014			
	Voor verkiezingen	Na verkiezingen	Vershil	Voor verkiezingen	Na verkiezingen	Vershil	
Vlaanderen	CD&V	5,39	6,37	+0,98***	5,52	6,94	+0,87***
	Groen	5,25	5,90	+0,64***	5,26	6,34	+1,14***
	N-VA	5,00	5,73	+0,73***	4,40	5,77	+1,38***
	Sp.a	5,29	5,98	+0,69***	4,77	6,11	+1,34***
	Vlaams Belang	4,14	4,94	+0,80***	3,07	4,23	+1,17°
	Open VLD	5,43	6,03	+0,60***	5,09	6,29	+1,20***
	LDD	4,35	5,58	+1,23***	–	–	–
Wallonië	PS	5,23	6,26	+1,02***	4,80	6,03	+1,24***
	MR	4,71	5,65	+0,93***	4,24	5,52	+1,28***
	CdH	5,21	5,94	+0,73***	5,16	5,93	+0,77***
	Ecolo	4,76	5,51	+0,75***	4,21	4,99	+0,78°
	Andere	4,89	5,43	+0,54*	3,35	4,85	+1,50***
	Niet gestemd	4,71	5,22	+0,51*	5,04	4,87	-0,17°
	Ongeldig/blanco	3,64	3,85	+0,21	2,18	3,02	+0,84°
	Weigert te antwoorden	4,29	4,96	+0,68**	3,61	4,59	+0,98
	Alle respondenten	4,99	5,80	+0,81***	4,57	5,72	+1,15***

Bron: BEP 2009-2014. Waarden geven het verschil in gemiddeld vertrouwen voor en na de respectievelijke verkiezingen weer.

Noot: T-test: *: $p < 0,05$; **: $p < 0,01$; ***: $p < 0,001$.

°: aantal observaties te klein om een zinvol gemiddelde te berekenen (Vlaams Belang: 6 observaties; Ecolo: 18 observaties; absentie: 15 observaties; ongeldig/blanco: 10 observaties).

De tweede kolom van Tabel 5 geeft dezelfde resultaten weer voor de verkiezingen van 2014. Deze liggen in de lijn van de resultaten voor 2009: het politieke vertrouwen van de kiezers die een stem uitbrachten op de verkiezingsdag stijgt significant en dit is zo voor de kiezers van alle partijen. Voor enkele groepen van kiezers kon de evolutie in vertrouwen echter niet betrouwbaar berekend worden door een te laag aantal respondenten in deze categorieën.

Deze resultaten bieden steun voor de stelling dat verkiezingen het politieke vertrouwen doen stijgen, ongeacht hoe de partij waarvoor men gestemd heeft presteert. Open VLD en sp.a, bijvoorbeeld, leden in beide verkiezingsjaren verlies – zowel in het percentage stemmen als wat betreft het aantal zetels – maar toch stijgt het politieke vertrouwen van de kiezers van deze partijen significant in beide verkiezingsjaren. Het lijkt er dus op dat louter de blootstelling aan de verkiezingen als democratisch proces het politieke vertrouwen van de kiezers positief beïnvloedt. De dynamiek van winnaars en verliezers, die we typisch

aantreffen in het Amerikaanse politieke systeem, lijkt in veel mindere mate te spelen in België. Verrassend genoeg vinden we ook een stijging in vertrouwen bij de kiezers die niet zijn gaan stemmen of weigeren te antwoorden. De resultaten in tabel 5 geven echter slechts een eerste beeld van de algemene evolutie in vertrouwen. We krijgen een beter beeld op wat er speelt door ook relevante controlevariabelen op te nemen.

De volgende stap in het onderzoek is het opnemen van de relevante variabelen in een lineaire regressieanalyse. We nemen een meting van het uitbrengen van een geldige stem op om de bevinding van een algemene stijging in vertrouwen door participatie verder te onderzoeken. Daarnaast testen we de factoren die invloed hebben op deze evolutie. De eerste hypothese stelt dat deze evolutie niet zou afhangen van de resultaten van de partij waarvoor men gestemd heeft. Deze hypothese vond steun in de bovenstaande analyses. Om ze verder te onderzoeken, wordt een meting van de prestatie van de partij opgenomen in het model. De tweede hypothese stelt dat kiezers met meer politieke zelfzekerheid reeds meer vertrouwen hebben voor de aanvang van de verkiezingen en dus minder aan vertrouwen kunnen winnen door deel te nemen aan het electorale proces. Een eerste test van deze verwachting wordt uitgevoerd door te kijken naar de correlatie tussen politieke zelfzekerheid en politiek vertrouwen. Deze bedraagt 0,067 ($p < 0,01$) vóór de verkiezingen en 0,023 (ns) na de verkiezingen van 2009. Dit biedt steun voor onze hypothese: hoewel het verband zwak is, wijst het significante verband vóór de verkiezingen erop dat kiezers met meer politieke zelfzekerheid inderdaad meer politiek vertrouwen hebben. De correlatie na de verkiezingen wijst erop dat dit significante verschil verdween en dat er nu geen relatie tussen zelfzekerheid en vertrouwen meer aanwezig is. Een meer betrouwbaar zicht op de resultaten rond deze hypothese wordt gegeven door evolutie in politieke zelfzekerheid op te nemen als afhankelijke variabele in een regressieanalyse.² De resultaten van deze analyse zijn samengevat in Tabel 6. Zoals eerder gesteld, worden volgende analyses gewogen voor zowel sociodemografische variabelen als specifiek voor panelattritie.

Tabel 6 duidt, vooreerst, op enkele consistente resultaten: hoe meer de kiezer de campagne volgt, des te groter de stijging in vertrouwen zal zijn. Verder wijst de negatieve coëfficiënt van het vertrouwen in de pre-electurale golf erop dat kiezers met een hoger niveau van vertrouwen voor de verkiezingen minder in vertrouwen zullen stijgen.

De indicatie van een geldige deelname aan de verkiezingen is significant positief, wat erop wijst dat zij die een geldige stem hebben uitgebracht, een grotere stijging kennen in politiek vertrouwen dan zij die niet zijn gaan stemmen of een blanco of ongeldige stem hebben uitgebracht. De indicatie van of de respondent nog zou gaan stemmen indien dit niet meer verplicht zou zijn, wijst in dezelfde richting: zij die nog zouden gaan stemmen, en dus 'vrijwillig' gaan stemmen, kennen een grotere stijging in politiek vertrouwen dan zij die niet meer zouden gaan

stemmen. De resultaten in Tabel 6 bieden verdere steun voor de eerste hypothese: de meting van winnen of verliezen (*i.e.*, het aantal zetels dat de partij waarop de respondent stemde heeft gewonnen/verloren) is niet significant, wat erop wijst dat stemmen voor een winnende of verliezende partij geen invloed heeft op de stijging in vertrouwen.

TABEL 6. Lineaire regressieanalyse toename in politiek vertrouwen.

	Model 1	Model 2
Vertrouwen golf 1	-0,545*** (0,032)	-0,548*** (0,032)
Winnaar/verliezer	-0,001 (0,005)	0,024 (0,020)
Geslacht (ref. = man)	0,070 (0,077)	0,070 (0,077)
Leeftijd	0,003 (0,002)	0,003 (0,002)
Opleidingsniveau (ref. = laag)		
Midden	0,108 (0,101)	0,101 (0,101)
Hoog	0,022 (0,099)	0,014 (0,099)
Regio (ref. = Wallonië)	-0,065 (0,078)	-0,062 (0,078)
Participatie	0,633** (0,214)	0,637** (0,214)
Vrijwillige opkomst	0,259** (0,091)	0,261** (0,091)
Politieke kennis	0,013 (0,029)	0,012 (0,029)
Politieke interesse	0,018 (0,023)	0,019 (0,023)
Campagne-aandacht	0,183** (0,060)	0,179** (0,031)
Politieke zelfzekerheid	-0,081** (0,030)	-0,078* (0,031)
Externe efficacy	0,008 (0,025)	0,009 (0,025)
Politieke zelfzekerheid* winnaar/verliezer		-0,005 (0,003)
Constante	2,656*** (0,325)	2,663*** (0,323)
N	1352	1352
R ²	0,2993	0,3005

Bron: BEP 2009-2014.

Noot: *: $p < 0,05$; **: $p < 0,01$; ***: $p < 0,001$.

De tweede hypothese stelde dat kiezers met minder politieke zelfzekerheid een grotere stijging in vertrouwen kennen dan kiezers met een hogere mate van politieke zelfzekerheid. Deze verwachting wordt getest in Model 1 van Tabel 6. De significant negatieve coëfficiënt van politieke zelfzekerheid in Model 1 geeft aan dat hoe meer zelfzekerheid de kiezer heeft, des te kleiner de stijging in vertrouwen zal zijn. Omgekeerd wijst dit er – in lijn met de tweede hypothese – op dat kiezers met minder zelfzekerheid een grotere stijging in vertrouwen zullen kennen. Er moet echter wel op gewezen worden dat, hoewel significant, de grootte van het effect beperkt is. Per verschuiving van één eenheid op de as van politieke zelfzekerheid is de gemiddelde toename in politiek vertrouwen 0,081 lager.

De derde hypothese stelt dat er geen verschil is in het effect van politieke zelfzekerheid op de evolutie van het politiek vertrouwen tussen kiezers die op een partij stemden die het goed deed bij de verkiezingen en kiezers die op een verliezende partij stemden. Dit werd verwacht omdat, in lijn met de 'procedural fairness theory', ook kiezers die op een verliezende partij hebben gestemd hebben deelgenomen aan het proces en er hun stem ('voice') in hebben gehad, wat ervoor zal zorgen dat zowel kiezers voor de 'winnaars' als voor de 'verliezers' een stijging in vertrouwen kennen. Dat het vertrouwen in politiek stijgt ongeacht de prestatie van de partij waarvoor men gestemd heeft, werd reeds aangegeven in Tabel 5. De niet-significante coëfficiënt voor winnen en verliezen in Tabel 6 biedt verdere steun voor de stelling dat winnen of verliezen geen invloed heeft op de stijging in vertrouwen. Om de verwachting dat winnen of verliezen ook geen impact heeft op het effect van zelfzekerheid te testen, wordt er een interactie tussen winnen/verliezen en politieke zelfzekerheid opgenomen in de analyse. Deze kan erop wijzen dat het effect van zelfzekerheid verschilt naargelang de prestatie van de partij waarop de kiezer gestemd heeft. Zoals te zien is in Model 2 van Tabel 6, is de interactieterm echter niet significant. Dit wijst er – in lijn met de derde hypothese – op dat de invloed van zelfzekerheid niet verschilt tussen 'winnaars' en 'verliezers'. Ook voor wie op een verliezende partij heeft gestemd zullen de kiezers met de minste politieke zelfzekerheid het meest stijgen in vertrouwen in het politieke systeem.

5. Besluit

Deze studie onderzocht de invloed van deelname aan verkiezingen op het politieke vertrouwen van kiezers in België. Eerder internationaal onderzoek richtte zich vooral op de invloed van vertrouwen op participatie. Onze verwachting was dat deelname aan een proces dat als eerlijk en open wordt gezien, het vertrouwen in het politieke systeem zou doen toenemen. De 'procedural fairness theory' stelt dat het niet de uitkomst maar de procedure is die de attitudes van burgers ten op-

zichte van het systeem bepaalt. Eerder onderzoek naar de attitudinale effecten van verkiezingen maakt steeds het onderscheid tussen kiezers die voor de uiteindelijke winnaars van de verkiezingen hebben gestemd en kiezers die voor de verliezende partijen stemden, zonder oog te hebben voor de mogelijke algemene positieve invloed van deelname aan een democratisch proces. Dat onderzoek wijst telkens uit dat er wel degelijk een verschil is tussen winnaars en verliezers op het vlak van tevredenheid met de democratie. Bovendien richten die studies zich vooral op tweepartijensystemen, waarbij winnen en verliezen een 'zero-sum game' vormt. Een bijzonder kenmerk van de Belgische consensusdemocratie is echter dat er geen echte 'verliezers' van verkiezingen zijn. Daarom stelde onze eerste hypothese een positieve invloed van deelname aan de verkiezingen voorop, onafhankelijk van het resultaat van de partij waarop men gestemd heeft.

Eerder onderzoek wijst eveneens op het belang van een gevoel van politieke zelfzekerheid in onderzoek naar attitudinale effecten van verkiezingen. Een kiezer moet een gevoel van vertrouwen in haar/zijn eigen kunnen en in de responsiviteit van het systeem hebben alvorens verkiezingen als een effectief instrument van democratie worden gezien. De tweede hypothese stelde dat kiezers met een lagere politieke zelfzekerheid in grotere mate beïnvloed zouden worden door hun deelname aan het verkiezingsproces dan kiezers die reeds voor de verkiezingen een grotere mate van politieke zelfzekerheid hebben. Daarnaast stelde de derde hypothese, in lijn met de 'procedural fairness theory', dat dit het geval zou zijn voor zowel de kiezers die op een winnende partij als kiezers die op een verliezende partij hebben gestemd.

De resultaten bieden steun voor de drie hypothesen. Zowel in de verkiezingscyclus van 2009 als in die van 2014 wordt er een significante stijging in vertrouwen gevonden. In lijn met de eerste hypothese is dit zo voor de electoraten van alle partijen – onafhankelijk van hoe deze partijen gepresteerd hebben. Ook de regressieanalyse toont aan dat er geen significante invloed is van het aantal zetels dat de partij waarvoor de kiezer stemde won of verloor. Verkiezingen lijken als een eerlijke procedure beschouwd te worden. Onze resultaten steunen het besluit van Craig en collega's (2005, p. 589): "Elections, even controversial ones (...), are often characterized as legitimating institutions, especially for citizens who supported the losing candidate and whose willingness to accept the final verdict is supposedly enhanced by the sense that their views have been given a fair and proper hearing during the course of the campaign". Toch moet de nodige nuance gemaakt worden bij de bevonden resultaten; uit de resultaten blijkt dat het verhoogde politieke vertrouwen na de ene verkiezing alweer gedaald – of zelfs verlaagd – is bij het begin van de volgende verkiezingscampagne. Eerder dan een structureel langdurig effect lijken verkiezingen voor een korte 'piek' in vertrouwen te zorgen, zoals Stimson (1976) reeds vaststelde voor steun voor Amerikaanse presidenten. Toch is dit op zich belangrijk: op lange termijn gaat men ervan uit dat niveaus van politiek ver-

trouwen overwegend stabiel zijn. Deze paneldata laten echter zien dat deze stabiliteit wordt bereikt door een cyclische beweging: een duidelijke groei onmiddellijk na de verkiezingen, gevolgd door een langzame erosie gedurende de beleidscyclus.

De resultaten bieden steun voor de hypothese dat vooral de kiezers met minder politieke zelfzekerheid een stijging in politiek vertrouwen kennen: de analyse wijst uit dat hoe meer zelfzekerheid een kiezer heeft voor de verkiezingen, des te kleiner de stijging in vertrouwen zal zijn. Omgekeerd lijkt dit de hypothese te steunen dat vooral de kiezers met minder zelfzekerheid sterk stijgen in politiek vertrouwen – al moet wel gesteld worden dat de verschillen eerder beperkt zijn. Daarenboven werd er steun gevonden voor de hypothese dat dit los staat van de resultaten van de voorkeurspartij.

Uiteraard dienen we ook rekening te houden met een aantal mogelijke beperkingen van dit onderzoek. Ten eerste gaat het hier om een panelonderzoek, waarbij we afhankelijk zijn van de goede wil van de respondenten die keer op keer de vragen hebben willen beantwoorden. De selectieve attritie, die inherent is aan panelonderzoek, kan eventueel gevolgen hebben voor de attitudinale effecten die we hier gevonden hebben. Terwijl we verwachten dat vooral hoogopgeleide en sterk geïnteresseerde respondenten zullen blijven deelnemen aan dergelijke longitudinale studies, en dat deze stabiel zouden zijn in hun attitudes, zou het ook kunnen dat vooral volgzaamere respondenten blijven deelnemen en dat deze eerder geneigd zijn sociaal wenselijke antwoorden te geven. Ten tweede dient opgemerkt te worden dat de effecten die we hier vinden geregistreerd werden nog voordat de regeringscoalitie werd gevormd. Zoals geweten duren regeringsvormingen nogal lang in België, en we weten dus niet wat de langeretermijneffecten hiervan zullen zijn. Zo is het uiteraard mogelijk dat het winnaar-verliezereffect het sterkst optreedt net nadat bekend werd welke partijen zullen deelnemen aan de regerende coalitie. Toch blijft de relevantie van de bevonden resultaten dat het deelnemen aan een open en democratisch proces leidt tot een althans kortstondige verhoging in politiek vertrouwen en dat deze procedure nog zeker een grote democratische waarde heeft. Ten derde dienen we ons ervan bewust te zijn dat België een land is met opkomstplicht. De groep niet-respondenten in dit onderzoek is dus, noodgedwongen, bijzonder klein. Het verdient aanbeveling dit soort onderzoek te repliceren in landen waar geen opkomstplicht geldt. Verder zouden studies met een experimenteel design meer inzicht kunnen bieden in de factoren die de evolutie in vertrouwen beïnvloeden, en toelaten sterkere causale claims te maken.

Verkiezingen verhogen dus – in elk geval kortstondig – het vertrouwen in het politieke systeem, onafhankelijk van de verkiezingsresultaten. Dat geldt vooral voor kiezers die aan het begin van de verkiezingscyclus weinig politieke zelfzekerheid hadden. Ondanks de roep naar democratische vernieuwing en alternatieve vormen van burgerparticipatie, lijkt het erop dat de meest traditionele vorm van

politieke participatie – verkiezingen – nog steeds een vitale rol speelt als democratische band tussen de burgers en het politieke systeem. Ondanks alle kritiek op verkiezingen als democratische procedure is dit een belangrijke vaststelling: verkiezingen zijn blijkbaar niet louter een ritueel, maar ook telkens opnieuw een verjongingskuur voor de democratie zelf.

Noten

1. We voerden dezelfde analyses als die gerapporteerd in Tabel 6 uit met het percentage stemmen dat de partij waarvoor de respondent stemde won of verloor als meting van winnen/verliezen. De resultaten met deze alternatieve meting liggen in lijn met deze die worden gerapporteerd in Tabel 6.
2. We voerden tests uit om problemen van multicollineariteit op te sporen. Er deden zich geen schendingen voor, met een maximale VIF-waarde van 2,01.

Bibliografie

- Anderson, C. J., Blais, A., Bowler, S., Donovan, T. & Listhaug, O. (2005). *Losers' Consent: Elections and Democratic Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, C. J. & LoTempio, A. J. (2002). Winning, Losing and Political Trust in America. *British Journal of Political Science*, 32(2), 335-351.
- Anderson, C. J. & Tverdova, Y. V. (2001). Winners, Losers, and Attitudes about Government in Contemporary Democracies. *International Political Science Review*, 22(4), 321-338.
- Austin, P. C. (2011). An Introduction to Propensity Score Methods for Reducing the Effects on Confounding in Observational Studies. *Multivariate Behavioral Research*, 46(3), 399-424.
- Bartels, L. M. (1999). Panel Effects in the American National Election Studies. *Political Analysis*, 8(1), 1-20.
- Bem, D. J. (1967). Self-Perception: An Alternative Interpretation of Cognitive Dissonance Phenomena. *Psychological Review*, 17(3), 183-200.
- Bem, D. J. (1972). Self-Perception Theory. In L. Berkowitch (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 1-62). New York: Academic Press.
- Birch, S. (2008). Electoral Institutions and Popular Confidence in Electoral Processes: A Cross-National Analysis. *Electoral Studies*, 27(2), 305-320.

- Bøggild, T. & Petersen, M. B. (2015). The Evolved Functions of Procedural Fairness: An Adaptation for Politics. In T. K. Shackelford & R. D. Hansen (Eds.), *The Evolution of Mortality* (pp. 247-276). New York: Springer.
- Clarke, H. D. & Acock, A. C. (1989). National Elections and Political Attitudes: The Case of Political Efficacy. *British Journal of Political Science*, 19(4), 551-562.
- Craig, S. C., Martinez, M. D., Gainous, J. & Kane, J. G. (2005). Voter Responses to the 2000 Presidential Election. *Political Research Quarterly*, 59(1), 579-592.
- Curini, L., Jou, W. & Memoli, V. (2012). Satisfaction with Democracy and the Winner/Loser Debate: The Role of Policy Preferences and Past Experience. *British Journal of Political Science*, 42(2), 241-261.
- Dabros, M. S., Parker, S. L. & Petersen, M. W. (2015). Assessing the Stability of Trust in Government Across Election Periods. *Social Science Quarterly*, 96(4), 996-1011.
- Dassonneville, R. (2010). Negatieve verkiezingscampagnes en de gevolgen op kiesintenties. De Vlaamse regionale verkiezingen van juni 2009. *Res Publica*, 52(3), 353-372.
- Dassonneville, R., Falk Pedersen, E., Grieb, A. & Hooghe, M. (2014). *Belgian Election Panel 2009-2014. Technical Report*. Leuven: University of Leuven.
- Deschouwer, K. (2012). *The Politics of Belgium: Governing a Divided Society*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Dunn, K. (2012). Voice and Trust in Parliamentary Representation. *Electoral Studies*, 31(2), 393-405.
- Esaiasson, P. (2011). Electoral Losers Revisited – How Citizens React to Defeat at the Ballot Box. *Electoral Studies*, 30(1), 102-113.
- Finkel, S. E. (1985). Reciprocal Effects of Participation and Political Efficacy: A Panel Analysis. *American Journal of Political Science*, 29(4), 891-913.
- Finkel, S. E. (1987). The Effects of Participation on Political Efficacy and Political Support: Evidence from a West German Panel. *Journal of Politics*, 49(2), 441-464.
- Gamson, W. A. (1968). *Power and Discontent*. Homewood: Dorsey Press.
- Hooghe, M. & Marien, S. (2013). A Comparative Analysis of the Relation Between Political Trust and Forms of Political Participation in Europe. *European Societies*, 15(1), 131-152.
- Hooghe, M. & Pelleriaux, K. (1998). Compulsory Voting in Belgium: An Application of the Lijphart Thesis. *Electoral Studies*, 17(4), 419-424.
- Hooghe, M. & Quintelier, E. (2013). Do All Associations Lead to Lower Levels of Ethnocentrism? A Two-Year Longitudinal Test of the Selection and Adaptation Model. *Political Behavior*, 35(2), 289-309.
- Hooghe, M., Vissers, S., Stolle, D. & Mahéo, V.-A. (2010). The Potential of Internet Mobilization: An Experimental Study on the Effect of Internet and Face-to-Face Mobilization Efforts. *Political Communication*, 27(4), 406-431.
- Manin, B. (1995). *Principes du Gouvernement Représentatif*. Paris: Calmann-Lévy.
- Moeller, J., de Vreese, C., Esser, F. & Kunz, R. (2014). Pathway to Political Participation: The Influence of Online and Offline News Media on Internal Efficacy and Turnout of First-Time Voters. *American Behavioral Scientist*, 58(5), 689-700.

- Mutz, D. (2015). *In-Your-Face Politics: The Consequences of Uncivil Media*. Princeton: Princeton University Press.
- Olson, K. & Witt, L. (2011). Are we Keeping the People who Used to Stay? Changes in Correlates of Panel Survey Attrition over Time. *Social Science Research*, 40(4), 1037-1050.
- Opp, K.-D. & Kittel, B. (2010). The Dynamics of Political Protest: Feedback Effects and Interdependence in the Explanation of Protest Participation. *European Sociological Review*, 26(1), 97-109.
- Ramirez, M. D. (2008). Procedural Perceptions and Support for the U.S. Supreme Court. *Political Psychology*, 29(5), 675-698.
- Reif, K. & Schmitt, H. (1980). Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Journal of Political Research*, 8(1), 3-44.
- Schakel, A. H. & Jeffery, C. (2013). Are Regional Elections Really “Second-Order” Elections? *Regional Studies*, 47(3), 323-341.
- Schoen, H. & Steinbrecher, M. (2013). Beyond Total Effects: Exploring the Interplay of Personality and Attitudes in Affecting Turnout in the 2009 German Federal Election. *Political Psychology*, 34(4), 533-552.
- Singh, S., Karakoç, E. & Blais, A. (2012). Differentiating Winners: How Elections Affect Satisfaction with Democracy. *Electoral Studies*, 31(1), 201-211.
- Stiers, D. (2016). Het Effect van Politieke Sofisticatie op de (Intentie tot) Opkomst bij Eerste- en Tweederangsverkiezingen in België en Nederland. *Res Publica*, 58(1), 5-36.
- Stimson, J. A. (1976). Public Support for American Presidents: A Cyclical Model. *Public Opinion Quarterly*, 40(1), 1-21.
- Thibaut, J. W. & Walker, L. (1975). *Procedural Justice: A Psychological Analysis*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Tyler, T. R., Rasinski, K. A. & Spodick, N. (1985). Influence of Voice on Satisfaction With Leaders. *Journal of Personality and Social Psychology*, 48(1), 72-81.
- Wilking, J. R. (2011). The Portability of Electoral Procedural Fairness: Evidence from Experimental Studies in China and the United States. *Political Behavior*, 33(1), 139-159.

Appendix

Vertrouwen golf 1: Het vertrouwen dat respondenten aangaven te hebben in de eerste golf van het onderzoek; somschaal van het antwoord op de vraag “in welke mate heeft u vertrouwen in de volgende instellingen?": politieke partijen, regionaal parlement, federale regering, federaal parlement en politici. Het vertrouwen in elke instelling werd bevraagd op een schaal van 0 (helemaal geen vertrouwen) tot 10 (volledig vertrouwen). Deze items laden op één schaal (Eigenvalue: 3,401; Cronbachs α : 0,88) en worden samengenomen tot één schaal van 0 tot 10.

Winnaar/verliezer: aantal zetels dat de partij waarvoor de respondent stemde won/verloor bij de regionale verkiezingen in 2009 in vergelijking met de regionale verkiezingen van 2004.

Geslacht: geslacht van de respondent; 0 = man, 1 = vrouw.

Leeftijd: leeftijd van de respondent, berekend als het verschil tussen 2014 (jaar van de bevraging) en het geboortjaar.

Opleidingsniveau: opleidingsniveau van de respondent, ingedeeld in drie groepen; (1 – referentiecategorie): ‘laagopgeleiden’: geen opleiding, lager onderwijs, algemeen/technisch/beroeps secundair onderwijs niet volledig afgewerkt; (2) ‘midden opgeleiden’: algemeen/technisch/beroeps secundair onderwijs volledig afgewerkt; (3) ‘hoogopgeleiden’: hoger niet-universitair onderwijs, universitair onderwijs.

Regio: regio waarin de respondent woont; Wallonië (0) of Vlaanderen (1).

Participatie: indicatie van of de respondent al dan niet een geldige stem heeft uitgebracht. Respondenten die niet gingen stemmen of een blanco of ongeldige stem uitbrachten krijgen code 0, respondenten die een stem uitbrachten op een partij krijgen code 1.

Vrijwillige opkomst: motivatie tot opkomst, gepeild door de vraag: “als stemmen voor het parlement niet meer verplicht was in België, zou u dan nog gaan stemmen?” Antwoordcategorieën (1) nooit, (2) soms, (3) meestal, (4) altijd. Deze variabele werd gecodeerd naar de dichotomie met code 0 voor de antwoordcategorieën ‘nooit’ en ‘soms’ en code 1 voor antwoordcategorieën ‘meestal’ en ‘altijd’.

Politieke kennis: score op vijf kennisvragen – schaal van 0 (geen juist antwoord) tot 5 (alle vragen juist beantwoord).

Politieke interesse: antwoord op de vraag “in welke mate heeft u belangstelling in de politiek in het algemeen? De respondenten konden hun interesse aangeven op een schaal gaande van 0 (‘helemaal geen belangstelling’) tot 10 (‘heel veel belangstelling’).

Campagne-aandacht: antwoord op de vraag “in welke mate heeft u de verkiezingscampagne gevolgd?” (vraag opgenomen in de post-electorale bevraging). Antwoordcategorieën (0) helemaal niet, (1) niet zo intensief, (3) intensief, (4) zeer intensief.

Politieke zelfzekerheid: somschaal van de antwoorden op de vragen “ik beschouw mezelf in staat om aan politiek deel te nemen”, “ik denk dat ik even goed werk zou leveren als de meeste politici die we verkiezen”, “ik denk dat ik beter geïnformeerd ben over politiek en de regering dan de meeste mensen”, en “ik denk dat ik een vrij goed begrip heb van de belangrijkste thema’s waarmee onze maatschappij geconfronteerd wordt”. Deze items laden op één schaal (Eigenvalue = 2,036, Cronbachs α = 0,67) en worden dan ook samengenomen tot één schaal van 0 tot 10.

Externe efficacy: somschaal van de antwoorden op de vragen “een gewone burger heeft wel degelijk invloed op het politieke gebeuren en op wat de overheid doet”, “gaan stemmen heeft geen zin, partijen doen toch wat ze willen” (omgekeerd), “bij verkiezingen belooft de ene partij al meer dan de andere, maar uiteindelijk komt daar weinig van terecht” (omgekeerd). Deze items laden op één schaal (Eigenvalue: 1,662; Cronbachs α : 0,59) en worden dan ook samengenomen tot één schaal van 0 tot 10.